

01

ประวัติศาสตร์ พัฒนาการทางความคิด และรูปแบบทางการละครของ “สถาบันศิลปวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา (มายา)”

History, Development of Thoughts and
Theatrical forms of the Art and Cultural Institute
for Development (MAYA)

¹ Correspondanceauthor : min_demo@hotmail.com

*นักศึกษาระดับศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต (การละคร) คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

**ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., สาขาวิชาการละคร คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

สถาบันศิลปวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา (มายา) มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานกว่า 39 ปี (2524-2563) มีผลงานทางการละครที่หลากหลายขึ้นอยู่กับกลุ่มเป้าหมาย และมีพัฒนาการทางความคิดที่เป็นระบบตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยจะแบ่งได้เป็น 3 แนวคิดหลักๆ ได้แก่ 1) แนวคิดการใช้ศาสตร์ทางการละครเพื่องานพัฒนา เป็นการใช้ละครในฐานะสื่อที่มีประสิทธิภาพที่ช่วยพัฒนาตัวบุคคลโดยตรง คือเด็กและเยาวชน 2) แนวคิดการใช้ศาสตร์ทางการละครเพื่อการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ เป็นการใช้ประยุกต์ใช้ศาสตร์ทางการละครมาใช้ในการฝึกอบรมร่วมกับบุคคลอื่นๆ ที่ต้องมีความสัมพันธ์กับเด็ก เช่น ครู หรือหน่วยงานพัฒนาอื่น 3) แนวคิดการใช้ศาสตร์ทางการละครเวที เป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ที่จะช่วยบ่มเพาะหรือส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ต่างๆ ให้กับกลุ่มเป้าหมาย โดยมีรูปแบบวิธีการนำเสนอทางการละครหลากหลายประเภท ได้แก่ Story Theatre หรือละครปาฐานาฏ และรูปแบบผลงานประเภท Drama ได้แก่ EAP (Experiential Activities Planner) หรือแผนการออกแบบประสบการณ์ ที่นำมาใช้ร่วมกับการฝึกอบรมต่างๆ นอกจากนี้ยังพบว่า สถาบันศิลปวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา (มายา) มีแนวทางในการพัฒนากลุ่มเป้าหมายโดยประยุกต์ใช้ศาสตร์ทางการละครร่วมกับหลักการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Development Communication) ที่คำนึงถึงการพัฒนายั่งยืนอย่างเป็นองค์รวม ซึ่งครอบคลุมทั้งการพัฒนาดังแต่ตัวบุคคล รวมถึงพัฒนาความยั่งยืนของระบบโครงสร้างที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนาตัวบุคคลด้วย

คำสำคัญ: สถาบันศิลปวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา (มายา),
ละคอนประยุกต์, การสื่อสารเพื่อการพัฒนา

Abstract

The Art and Cultural Institute for Development (MAYA) has been established for 39 years (1981–2020). It has produced various forms of theatrical work depending on certain target audience. It also has developed systematic concepts of working, including 1) concept on theatre for children and youth development 2) concept on the use of theatrical elements in workshop for teachers and those who work with children and youth 3) concept on the use of theatre practices to enhance learning process among target audience, which include story theatre and Experimental Activities Planner (EAP). Furthermore, it is found that MAYA has used theatrical concepts together with development communication process in order to develop target audience and to develop sustainable human development system.

Keywords: The Art and Cultural Institute for Development (MAYA),
Applied Drama, Applied Theatre, Development Communication

บทนำ

ละคอนเป็นศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์โดยตรง มีการสื่อสารอารมณ์ ความรู้สึก ความคิด ไปสู่ผู้ชมโดยการแสดงออกผ่านการกระทำของผู้ที่สวมบทบาทเป็นตัวละคอนนั้น ทั้งนี้เพื่อสร้างความบันเทิง ความประทับใจ หรือเพื่อใช้ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทั้งทางด้านอารมณ์ สมอง และจิตใจ แต่ละคอนมิได้เป็นเพียงสิ่งที่มอบความบันเทิงเรีงมย์หรือให้แง่คิดคติสอนใจเท่านั้น หากแต่ละคอนยังมีอีกหลากหลายมิติที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ กล่าวคือ ละคอนสามารถเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างการเรียนรู้หรือสามารถนำมาปรับใช้ในการทำงาน เพื่อให้ความรู้แบบใหม่ที่ช่วยพัฒนาผู้คน โดยการใช้ศิลปะละคอนมาเป็นเครื่องมือเพื่อเชื่อมให้เกิดการศึกษา การสื่อสารและการพัฒนาผู้คน ชุมชนและสังคม ซึ่งจะมีการปรับเปลี่ยนและพัฒนาละคอนให้มีความหลากหลายรูปแบบมากขึ้น เพื่อเน้นจุดมุ่งหมายในการทำงานกับคนธรรมดา

การประยุกต์ใช้ละคอนกับผู้คนในชุมชนมีพัฒนาการมาจากความต้องการที่จะให้ละคอนมีบทบาทในการรับใช้สังคมมากกว่าผลิตผลงานละคอนตามแบบฉบับ แนวคิดการนำ

ละครนอกจากโรงละครคอนเพื่อรับใช้สังคมมาจากความคิดที่ต่อต้านระบบทุนนิยมในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 คือการใช้ละครคอนเร่ (Mobile Theatre) เพื่อเป็นสื่อในการแจ้งข่าวสาร แทนหนังสือพิมพ์ (Newspaper Theatre) และเผยแพร่ความคิดทางการเมืองแบบสังคมนิยม (พรวิรัตน์ ดำรุง, 2557, น.58) การนำละครคอนไปประยุกต์ใช้ในชุมชนจะมีรูปแบบที่หลากหลาย ส่วนใหญ่เป็นละครคอนขนาดเล็ก มีต้นทุนต่ำ และละครคอนที่ออกมาแสดงนอกโรงละครคอนนั้นล้วนมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับประชาชนที่อยู่ในชุมชน ซึ่งอาจเป็นชุมชนเมืองหรือชนบท อย่างไรก็ตามการนำละครคอนมาใช้ในชุมชนไม่เพียงแต่มุ่งเน้นพัฒนาผู้ใหญ่นั้น แต่ยังรวมถึงการพัฒนาเด็กและเยาวชนอีกด้วย

การนำละครคอนไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาเด็กและเยาวชนจัดว่าอยู่ในเส้นทางของละครคอนการศึกษาที่มีวิวัฒนาการที่ยาวนานและมีการปรับเปลี่ยนแปลง คิดค้นและมีพัฒนาการที่สัมพันธ์กับบริบทของพื้นที่การใช้งาน สำหรับประเทศไทย “ละครคอนการศึกษา” หมายถึง การแสดงละครคอนเร่ของคณะละครคอนขนาดเล็กที่ตระเวนเล่นตามชุมชนต่างๆ มีการอบรมการใช้กิจกรรมละครคอนในการเรียนการสอนตามโรงเรียนให้กับครูและบุคลากรการศึกษาตามชุมชน ซึ่งการสร้างสรรดัดแปลงละครคอนและเป้าหมายการทำงานของคณะละครคอนเร่ในประเทศไทยมีพัฒนาการมาจากการทำละครคอนเพื่อชุมชน และมีพัฒนาการมากกว่า 40 ปี (พรวิรัตน์ ดำรุง, 2557, น.38)

“สถาบันศิลปวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา (มายา)” หรือ “กลุ่มละครคอนมายา” เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนอีกองค์กรหนึ่งที่เน้นการศึกษาเรียนรู้ด้วยกระบวนการทางศิลปะและการแสดงต่อเด็กและเยาวชน ซึ่งดำเนินงานเพื่อพัฒนามายาวนานกว่า 39 ปี (2524-2563) อันเป็นระยะเวลาที่ยาวนานเกือบเท่าช่วงเวลาของละครคอนการศึกษาในสังคมไทย กลุ่มละครคอนมายาจึงมีประวัติศาสตร์และพัฒนาการทางความคิดและรูปแบบของการใช้ละครคอนในการสร้างการเรียนรู้และการพัฒนามาอย่างยาวนาน บทความนี้เป็นความพยายามที่จะนำเสนอแนวคิดและกระบวนการทำงานของกลุ่มมายา โดยได้ทำการศึกษาผ่านเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะแสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์และพัฒนาการทางความคิด รูปแบบทางการละครคอน รวมทั้งการประยุกต์ใช้ศาสตร์ทางการละครคอนในการสร้างองค์ความรู้ตลอดระยะเวลาสี่ทศวรรษที่ผ่านมา

ประวัติศาสตร์ของสถาบันศิลปวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา (มายา)

สถาบันศิลปวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา หรือเป็นที่รู้จักกันดีในนามคณะละครคอนเร่ “มายา” ก่อตั้งอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2524 จากการจัดแสดงละครคอน

ครั้งแรกในงานเกษตรแฟร์ มีสมาชิกก่อตั้งหลักตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ คุณสันติ จิตระจินดา (ผู้อำนวยการทางศิลปะของสถาบันศิลปวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา) และ คุณสมศักดิ์ กัณหา (ผู้อำนวยการโครงการของสถาบันศิลปวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา) โดย มายาก่อตั้งขึ้นในสมัยที่คุณสันติเป็นนักเรียนมัธยมปลาย มีความรู้และความสนใจทางด้าน ศิลปวัฒนธรรมมานาน จึงตัดสินใจรวมกลุ่มกับเพื่อนๆ ที่มีความสนใจในด้านเดียวกัน ก่อตั้ง กลุ่มละครคนขึ้นมา ตั้งชื่อกลุ่มว่า “มายา” และเริ่มทำงานสร้างสรรค์ต่างๆ เพื่อมุ่งเน้นไปสู่ ชุมชนแออัด ทั้งการแสดงละครคน ละครหุ่น เล่านิทาน รวมทั้งรับทำโครงการส่งเสริม ชุมชนเพื่อเด็กมาเรื่อยๆ กลุ่มจึงเริ่มมีการก่อตัวเป็นขึ้นเป็นอันขึ้น มายาจึงกลายเป็นการรวม กลุ่มกันของคนที่มีความสนใจในเรื่องการแสดง ละครคน ละครหุ่น การทำงานสร้างสรรค์ บางคนสนใจเรื่องการพัฒนาเด็กและงานทางการศึกษา ไม่มีใครเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการ ละครคนโดยตรง อาศัยการศึกษาเทคนิคการแสดงต่างๆ จากหนังสือ เน้นการค้นคว้ากันเอง เป็นสำคัญ จากนั้นนำมาทดลองแสดงตามชุมชนต่างๆ จนเกิดการสะสมประสบการณ์ และ ค่อยๆ พัฒนาทักษะการแสดงเรื่อยมา กล่าวได้ว่ามายาเป็นกลุ่มละครคนที่เน้นการเรียนรู้จาก ประสบการณ์เป็นสำคัญ

การทำงานในระยะแรกของมายามีกลุ่มเป้าหมายหลักคือ เด็กและเยาวชน โดยมีความเชื่อว่าศิลปวัฒนธรรมหรือศิลปะการแสดงไม่ได้มีไว้เพื่อความบันเทิงแต่เพียงอย่างเดียว หากมีมิติอื่นๆ อยู่ด้วย ทั้งสามารถนำเสนอข่าวสารข้อมูล หรืออุดมคติบางอย่างได้ ประกอบ กับเนื่องมาจากสมาชิกทุกคนยังอยู่ในวัยเรียนและเพิ่งผ่านพ้นประสบการณ์ในวัยเด็กมา จึงมีความเข้าใจเด็กมากกว่าผู้ใหญ่ อีกทั้งยังเกิดการเทียบเคียงประสบการณ์ในวัยเด็กของตนเข้ากับ ประสบการณ์ของเด็กในยุคนั้น และพบว่าเด็กและเยาวชนในยุคนั้นไม่เหมือนสมัยที่ตนเป็น เด็ก ที่ได้มีโอกาสได้พบเจอประสบการณ์ที่ดี ได้เล่นสนุกตามวัย ซึ่งแตกต่างจากเด็กในยุคนั้น ที่ไม่มีคนจัดประสบการณ์ที่ดีให้ มายาจึงเลือกทำงานสร้างสรรค์เพื่อมุ่งที่จะจัดประสบการณ์ที่มีคุณค่าให้แก่เด็กและเยาวชน การทำงานในยุคแรกนี้มายาจึงตั้งจุดประสงค์เพื่อนำเอาความ บันเทิงที่มีสาระสู่เด็กๆ ในแหล่งต่างๆ และส่งเสริมทักษะการคิด รวมทั้งการใช้ชีวิตให้แก่เด็ก ในรูปแบบของการแสดงละครคนและก๊ิกกรรม

ในช่วงแรกงานของมายาจะแบ่งออกเป็นสามส่วนหลักๆ คือ การตระเวนแสดง ละครคนเร่ตามสถานที่ชุมชนทั้งแออัดและไม่แออัด เป็นส่วนที่ส่งผลต่อการพัฒนาทักษะและกลวิธี การนำเสนอละครคนของมายาอย่างมาก ส่วนที่สองคือ การผลิตสื่อการสอนในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกระเป๋านิทาน วิดีโอ หนังสือ หรือคู่มือ ให้องค์กรหน่วยงานต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นครู โรงเรียน องค์กร พัฒนา ได้หยิบไปใช้ เป็นการผลักดันให้ใช้สื่อต่างๆ ในกระบวนการเรียนการสอนสำหรับเด็ก ส่วน ที่สามคือ งานประเภทการฝึกอบรมครูประจำการในโรงเรียนทั้งในเขตกรุงเทพมหานครและ

ต่างจังหวัด รวมทั้งนักพัฒนาหรือคนที่ทำงานเกี่ยวกับการพัฒนาเด็ก ซึ่งเป็นการฝึกอบรมที่เกี่ยวข้องกับการใช้สื่อในการเรียนการสอน วิธีคิดอย่างสร้างสรรค์เพื่อสามารถผลิตงานและกิจกรรมที่สนุกสนานที่มีคุณค่าสำหรับเด็กนักเรียน งานที่ปรากฏออกมาจึงมีหลักสำคัญอยู่ที่การศึกษา

มายาเป็นกลุ่มละครคนที่เป็นผู้ริเริ่มปรับองค์กรเป็นกลุ่มละครที่ไม่เน้นผลกำไร (non-profit organization) และเป็นคณะละครที่มีองค์กรบริหารที่ชัดเจน ทั้งนี้ในองค์กรของมายาประกอบด้วยกลุ่มผู้ทำงานตั้งแต่สมัยบุกเบิก ได้แก่ คุณสันติ จิตระจินดา และ คุณสมศักดิ์ กัณหา ส่วนกลุ่มผู้แสดงของมายาจะมาจากการเปิดรับสมัครนักเรียน นักศึกษา อาสาสมัคร มาฝึกงานตามโครงการต่างๆ เพื่อออกแบบการแสดงเร่ตามกำหนดในทุกๆ ปี มายาจึงเป็นองค์กรที่สามารถสร้างสรรค์งานที่เต็มเปี่ยมไปด้วยคุณภาพได้อย่างเต็มที่ และได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง ทั้งจากผลงานการสร้างละครละครแสดงเดี่ยว ในปี พ.ศ. 2544 เรื่อง Plastic woman โดย อัษฎาวุธ เหลืองสุนทร ที่ได้รับการยกย่องให้เป็นการแสดงร่วมสมัย 1 ใน 3 รายการที่น่าจับตามองของเอเชีย (Spotlight Programme) จากการจัดลำดับของ The Asian Arts Market, Singapore และผลงานในด้านการศึกษา มายามีบทบาทในการพัฒนาการศึกษาของชาติโดยเฉพาะในเรื่องการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น วิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนร่วมกับหน่วยงานทางการศึกษา และสถาบันการศึกษาทุกระดับทั้งภาครัฐและเอกชน ด้วยการฝึกอบรมจำนวนมากให้แก่บุคลากรทางการศึกษาทั่วประเทศในทุกๆ ปี ซึ่งในปี พ.ศ. 2546 มายาได้รับรางวัลโครงการพัฒนาการปฐมวัยดีเด่นของโลก The Oscar Van Leer Award (โครงการเด็กอีสานสองใสและโครงการเด็กเมืองเหนือสองใส) จากการประกวดโครงการพัฒนาการปฐมวัยศึกษาจากทั่วโลกของ BVLF Foundation ประเทศเนเธอร์แลนด์ นอกจากนี้มายายังได้รับเชิญไปเข้าร่วมแสดง แลกเปลี่ยนประสบการณ์ในมหกรรมละครละครต่างๆ ระหว่างชาติครั้งสำคัญจำนวนมาก ในปัจจุบันมายาได้แตกแขนงกิจกรรมออกไปอย่างหลากหลายมากขึ้น เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน และทันกับความต้องการของเด็กรุ่นใหม่ แต่ยังคงเน้นที่การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนเป็นสำคัญ โดยอาศัยสื่อการสร้างสรรในรูปแบบต่างๆ รวมทั้งสื่อละคร ซึ่งถือเป็นสื่อสำคัญที่อยู่คู่กับมายามาตั้งแต่อดีตจะแบ่งงานในยุคปัจจุบันของมายาได้เป็น 3 ด้าน คือ งานด้านการละคร งานด้านการฝึกอบรม และงานด้านการขับเคลื่อนประเด็นสาธารณะ (สันติ จิตระจินดา, 2562)²

1. **งานด้านการละคร** จะแบ่งตามลักษณะผลงานได้ 3 ด้าน คือ ละครการศึกษาเพื่อชุมชน (Educational Community Theatre) การแสดงต่างประเทศ (International Performances) และละครทดลอง (Experimental Theatre) ดังนี้

- 1.1 ละคอนการศึกษาเพื่อชุมชน (Educational Community Theatre) เป็นการ
จัดแสดงละคอนในรูปแบบของละคอนเร่ มีทั้งหมด 15 โครงการ รวม 1,534
รอบ เป็นงานในยุคบุกเบิกของมายา
- 1.2 การแสดงต่างประเทศ (International Performances) แบ่งเป็นการจัดแสดง
ละคอนของมายาในต่างประเทศ ทั้งทวีปเอเชียและทวีปยุโรป มีทั้งหมด
15 เรื่อง และการจัดแสดงละคอนต่างประเทศในประเทศไทย 19 เรื่อง
โดยมายามีบทบาทเป็นผู้อำนวยความสะดวกในด้านต่างๆ ให้แก่คณะละ
คอนต่างประเทศที่มีความประสงค์จะนำผลงานการแสดงมานำเสนอใน
ประเทศไทย
- 1.3 ละคอนทดลอง (Experimental Theatre) มายาจัดแสดงละคอนทั้งหมด
33 เรื่อง จากการจัดแสดงตามโรงละคอนต่างๆ และจัดแสดงที่โรงละคอน
มายาบอก (MAYABOX) ในเนื้อหาที่หลากหลาย มีทั้งละคอนสำหรับเด็กและ
เยาวชน ละคอนสำหรับครอบครัว และละคอนสำหรับผู้ชมทั่วไป

2. **งานด้านการฝึกอบรม** เป็นการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) แบ่งออก
เป็น 3 ด้าน ตามลักษณะของกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ การฝึกอบรมผู้ใหญ่ (Adult Workshop)
การฝึกอบรมเด็กและเยาวชน (Children and Youth Workshop) และการฝึกอบรมนานาชาติ
(International Workshop)

- 2.1 การฝึกอบรมผู้ใหญ่ เป็นการจัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการให้แก่บุคลากร
ทางการศึกษา ไม่ว่าจะเป็นครู หน่วยงานการศึกษาที่สำคัญต่างๆ รวมทั้ง
ผู้ที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาเด็กและเยาวชน (Service Provider) พ่อแม่
ผู้ปกครอง ในเนื้อหาสาระต่างๆ กว่า 1,300 การฝึกอบรม สำหรับ
ผู้เข้าร่วมการฝึกอบรมจำนวนระหว่าง 100 – 3,000 คน/ครั้ง โดยมีหลัก
สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการให้การศึกษา
- 2.2 การฝึกอบรมเด็กและเยาวชน เป็นการจัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการให้แก่เด็ก
และเยาวชน ในเนื้อหาสาระต่างๆ มากกว่า 500 การฝึกอบรม สำหรับผู้เข้า
ร่วมการฝึกอบรมจำนวนระหว่าง 100 – 1,000 คน/ครั้ง เป็นการฝึกอบรม
ที่ช่วยส่งเสริมทักษะด้านต่างๆ ให้แก่เด็ก ไม่ว่าจะเป็นทักษะการคิด และ
ทักษะการใช้ชีวิตที่เป็นประโยชน์
- 2.3 การฝึกอบรมนานาชาติ เป็นการจัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการให้แก่เด็กและ

¹ ข้อมูลและจำนวนกิจกรรมที่นับอย่างคร่าวๆ จนถึงปี พ.ศ.2557 โดย สันติ จิตระจินดา

เยาวชน ครู นักพัฒนา ศิลปิน ในเนื้อหาสาระต่างๆ มากกว่า 30 การฝึก
อบรม สำหรับผู้เข้าร่วมการฝึกอบรมจำนวนระหว่าง 100 – 1,000 คน/ครั้ง
ในประเทศต่างๆ ทั้งทวีปเอเชียและทวีปยุโรป

3. **งานด้านการขับเคลื่อนประเด็นสาธารณะ** เป็นงานในลักษณะการจัดการนำเสนอสาธารณะ (Public Presentation) ในรูปแบบการแสดงวิพจน์ทางทางเลือก (Alternative Spectacle) เพื่อขับเคลื่อนประเด็นสาธารณะต่างๆ โดยใช้วิธีการจัดความรู้ อาจจะออกมาในรูปของสื่อการรณรงค์ พิธีเปิด-ปิดงาน การผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ และการผลิตนิทรรศการ จำนวนทั้งหมด 36 ครั้ง

ตลอดระยะเวลากว่า 39 ปี (2524-2563) มายา คือผู้พัฒนาบทบาทจากผู้สร้างสรรค์ละครคนเร่ตามชุมชนผู้ด้อยโอกาส สู่การมีส่วนสำคัญในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ใหม่ให้แก่ระบบการศึกษาของประเทศไทย จนกลายมาเป็นสถาบันที่มีความมั่นคงในปัจจุบัน กล่าวได้ว่า มายาเป็นกลุ่มละครที่ประสบความสำเร็จอย่างมาก ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวาง และเป็นมืออาชีพในการทำงานด้านพัฒนาเด็กและเยาวชนอย่างแท้จริง

พัฒนาการทางความคิดของสถาบันศิลปวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา (มายา)

จากการศึกษาแนวคิดการใช้ศาสตร์ทางการละครของสถาบันศิลปวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา (มายา) ในแต่ละช่วงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยได้จำแนกพัฒนาการทางความคิดของมายาออกเป็น 3 ด้าน หลักๆ ได้แก่ แนวคิดการใช้ศาสตร์ทางการละครเพื่องานพัฒนา แนวคิดการใช้ศาสตร์ทางการละครเพื่อการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) และแนวคิดการใช้ศาสตร์ทางการละครเพื่อที่จะนำเสนอผลการศึกษาตามลำดับ ดังนี้

1. แนวคิดการใช้ศาสตร์ทางการละครเพื่องานพัฒนา

จากการศึกษาในแนวคิดหลักของมายาที่เริ่มต้นนำละครคนมาใช้ประโยชน์ในการสื่อสารกับชุมชนพบว่าน่าจะมีแรงบันดาลใจมาจาก 3 ทางหลักๆ ได้แก่ ทางที่ 1 คือ ประสบการณ์ทางการละครของผู้ก่อตั้ง คือ คุณสันติ จิตระจินดา ทั้งประสบการณ์จากการชมละครและประสบการณ์การทดลองจัดกิจกรรมแสดงละครคนโรงเรียนในวัยเรียน ทำให้คุณสันติได้เรียนรู้และเข้าใจถึงศักยภาพที่แท้จริงของละครคน ว่าเป็นสื่อที่มีประสิทธิภาพ ไม่ได้มีไว้เพื่อความบันเทิงเพียงอย่างเดียว แต่ยังสามารถนำเสนอข่าวสาร ข้อมูล ทัศนคติ หรือผลักดันวิถีดัดไปสู่กลุ่มเป้าหมายได้ ทางที่ 2 คือการเลือกทำงานกับกลุ่มเป้าหมาย คือเด็กและเยาวชน เนื่องมาจากแรกเริ่มในการก่อตั้งสมาชิกทุกคนอยู่ในวัยเรียน ประสบการณ์ที่ทุกคนมีเหมือนกันคือประสบการณ์ในวัยเด็กที่เพิ่งผ่านพ้นมา จึงสามารถรับรู้ความต้องการ

และความสนใจของเด็กได้ดีกว่าผู้ใหญ่ อีกทั้งยังเกิดการเทียบเคียงประสบการณ์ในวัยเด็กของตนเข้ากับเด็กในยุคนั้น ว่าเมื่อตนเป็นเด็กได้รับประสบการณ์ที่ดีแตกต่างจากเด็กในยุคนั้นที่ไม่มีคนจัดประสบการณ์ชีวิตที่ดีให้ และทางที่ 3 คือ วิธีการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ คือ การสื่อสารผ่านการกระตุ้นความรู้สึกของมนุษย์ (การใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 5) ซึ่งแต่เดิมในอดีตมนุษย์เรียนรู้ผ่านการใช้ประสบการณ์สัมผัสมาตลอด ศิลปะเป็นวิธีหนึ่งที่อาศัยประสบการณ์การสัมผัสเช่นกัน ดังนั้นการที่เด็กมีโอกาสนในการเรียนรู้สิ่งรอบตัวผ่านศิลปะ เป็นการสื่อสารผ่านการกระตุ้นความรู้สึกต่างๆ เด็กจึงจะสามารถรับรู้ถึงสิ่งแวดล้อมได้ละเอียดมากขึ้น และเข้าใจชีวิตที่กระทำต่อตนเองมากขึ้น

มายาเชื่อว่าสื่อละครคอนเป็นสื่อที่มีประสิทธิภาพ และเป็นพาหะ (Vehicle) ที่นำข่าวสารไปสู่การพัฒนาความรู้ความเข้าใจของผู้รับสารได้ จึงเลือกใช้รูปแบบของละครคอนเร่ในชุมชนเป็นสำคัญ โดยแนวความคิดการใช้ละครคอนเร่ในการพัฒนาเด็กและเยาวชนของมายาจะให้ความสำคัญกับการพัฒนาทักษะการคิด ซึ่งแตกต่างจากกลุ่มละครคอนและองค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) อื่นๆ ในยุคสมัยนั้นที่ให้ความสำคัญกับปัญหาเรื่องปากท้อง การขาดแคลนอาหาร และเรื่องความเป็นอยู่ โดยมายามองว่าสิ่งที่สำคัญที่มนุษย์ทุกคนควรได้รับการพัฒนานอกเหนือไปจากสิ่งเหล่านี้ คือ การพัฒนาทักษะทางด้านการคิด ทั้งการคิดวิเคราะห์ คิดวิพากษ์วิจารณ์ คิดสร้างสรรค์ รวมทั้งการคิดจินตนาการ ซึ่งจะเป็นทักษะที่สำคัญในอนาคตเมื่อเด็กเติบโตขึ้น แนวทางการละครคอนของมายาจึงจะใช้เทคนิคการละครคอนรูปแบบต่างๆ เพื่อส่งเสริมเรื่องการคิดเป็นหลัก เทคนิคที่โดดเด่นของมายาในช่วงนี้คือ หุ่น เนื่องจากความง่ายของสมาชิกในระยะแรก หุ่นจึงถูกนำมาเป็นสื่อกลางในการสื่อสาร ด้วยลักษณะของหุ่นที่สามารถใช้ในการสื่อสารและดึงดูดความสนใจของเด็กได้ดี เด็กจะเกิดการเรียนรู้ไปพร้อมๆ กับการได้รับความบันเทิง การแสดงละครคอนหุ่นของมายาจะมีรูปแบบที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นหุ่นเงา หุ่นมือ หุ่นสาย หรือหุ่นก้านเจด แต่สิ่งสำคัญคือ จะเน้นการเห็นภาพ ดูสนุก และน่าสนใจ โดยเทคนิคต่างๆ ในการแสดงของมายาจะมาจากการศึกษาค้นคว้า ออกแบบลองผิดลองถูกด้วยตนเอง ประกอบกับการแสดงละครคอนเร่ของมายามีจำนวนรอบการแสดงที่สูงในแต่ละเรื่อง มีจำนวนผู้ชมที่มากและหลากหลายพื้นที่ ทำให้เกิดการสะสมประสบการณ์ที่ละเอียดละน้อย ได้ฝึกทักษะและพัฒนาฝีมือของตนเองอย่างต่อเนื่อง จนมายาสามารถสร้างสูตรในการทำละครคอนเร่ของตนเองขึ้นมาได้ในเวลาต่อมา

แนวคิดในการทำงานของมายาในการใช้ศาสตร์ทางการละครคอนเพื่องานพัฒนาเป็นการใช้ละครคอนในฐานะสื่อที่มีประสิทธิภาพที่ไม่เพียงให้ความบันเทิงเท่านั้น โดยสื่อละครคอนมีสิ่งที่แตกต่างจากสื่ออื่นๆ คือ ละครคอนสามารถสร้างอารมณ์ความรู้สึกซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในเชิงทัศนคติได้ และการแสดงละครคอนกับกลุ่มเป้าหมายโดยตรง สามารถมี

บทสนทนาที่ตรงไปตรงมา เป็นสื่อสองทางไปกลับได้ อีกทั้งยังเป็นสื่อที่สามารถช่วยพัฒนาทักษะด้านต่างๆ ของมนุษย์ได้ มายาจึงใช้สื่อละคอนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาตัวบุคคลโดยตรง คือเด็กและเยาวชน โดยเด็กจะได้รับความบันเทิงที่สอดแทรกสาระต่างๆ ได้รับความรู้เป็นเด็กที่รู้เท่าทันโลก มีทักษะที่ดีในการใช้ชีวิต และเติบโตขึ้นมาเป็นผู้ใหญ่ที่สมบูรณ์ในอนาคต

2. แนวคิดการใช้ศาสตร์ทางการละคอนเพื่อการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ (Workshop)

จากแนวคิดการใช้ศาสตร์ทางการละคอนเพื่องานพัฒนาของมายาที่กล่าวมาข้างต้น การแสดงละคอนเรโนในชุมชนของมายาเป็นการสะท้อนให้ผู้คนในชุมชนเห็นว่า เด็กเป็นบุคคลสำคัญ ภายใต้อารมณ์คิดว่า เด็กเป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์ (Beneficiary) โดยผู้ที่จะทำให้เด็กได้รับประโยชน์เหล่านั้นคือบรรดาผู้ดูแล (Caregiver) หรือบุคคลที่แวดล้อมที่จะให้บริการเด็ก ไม่ว่าจะเป็น สถาบันที่เล็กที่สุดและส่งผลต่อการเลี้ยงดูเด็กมากที่สุดอย่าง ครอบครัว พ่อแม่จะต้องมีบทบาทในการดูแลรับผิดชอบให้เด็กสามารถเติบโตได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีพัฒนาการที่สมวัย โดยในส่วนนี้จะต้องได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ คือ จะต้องมีการให้การศึกษาครอบครัว (Parent Education) มีการจัดการให้ความรู้แก่ผู้ปกครอง ให้มีความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติหน้าที่อบรมเลี้ยงดู ส่วนต่อมา คือสถาบันการศึกษาหรือโรงเรียน จะต้องมีการส่งเสริมให้เด็กได้มีโอกาสในการพัฒนาทักษะด้านต่างๆ อย่างเต็มที่ มีการจัดการเรียนการสอนที่มีประสิทธิผล ละคอนเรโนจึงเป็นเพียงสื่อกลางที่นำไปสู่ประเด็นการเลี้ยงดูเด็กและเยาวชน ซึ่งการพัฒนาเด็กและเยาวชนยังต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องอีกหลายภาคส่วน มายาจึงจัดทำกิจกรรมการฝึกอบรมขึ้นมาเพื่อส่งเสริมแนวคิดนี้

มายาเลือกใช้วิธีการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการ (Workshop) เพื่อเป็นกระบวนการจัดความรู้ให้แก่บุคคลอื่นๆ โดยเริ่มจากการสืบค้นเรื่องการทำฝึกอบรม ศึกษาแนวคิดต่างๆ เพื่อสร้างหลักสูตรในการทำฝึกอบรมของตนเอง การฝึกอบรมในระยะแรกของมายาเป็นการทำงานกับหน่วยงานผู้ดูแล (Caregiver) ที่ชัดเจน คือครู ลักษณะงานในระยะนี้จึงมีความเกี่ยวข้องกับระบบการศึกษาโดยตรง ซึ่งมายามองว่าระบบการศึกษาของประเทศไทยไม่เอื้ออำนวยให้เด็กได้คิด เป็นลักษณะการเรียนรู้แบบท่องจำ จึงเลือกใช้แนวคิดการฝึกอบรมในรูปแบบของการจัดประสบการณ์เรียนรู้ (Experiential learning) หรือการใช้กระบวนการเชิงประสบการณ์ เป็นการทำให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้มีโอกาสในการสำรวจประสบการณ์ของตน เพื่อนำมามีส่วนร่วมในการวิเคราะห์เหตุการณ์ในปัจจุบัน และทำให้เกิดการค้นพบสิ่งใหม่ในอนาคต กล่าวคือ เราไม่สามารถเข้าใจเรื่องราวหรือสิ่งต่างๆ ได้ หากเราไม่มีประสบการณ์เหล่านั้นมาก่อน เพราะฉะนั้นการฝึกอบรมของมายาจึงจะเน้นการใช้ประสบการณ์ของผู้เข้าร่วมฝึกอบรมเป็นพื้นฐานสำคัญเพื่อนำไปสู่ประเด็นการเรียนรู้ใหม่

หลักการการฝึกอบรมของมายานี้มีวิธีคิดแบบละคอน คือ “การใช้ประสบการณ์เปลี่ยนมนุษย์” ซึ่งละคอนเป็นสื่อที่สามารถสร้างประสบการณ์ต่างๆ ให้แก่ผู้ชมได้ และทำให้เกิดการเทียบเคียงชีวิตของตนเข้ากับละคอนเพื่อนำไปสู่การปรับเปลี่ยนทัศนคติได้ การฝึกอบรมกับครูของมายาจะเป็นการทดลองเพื่อหารูปแบบและแนวทางการส่งเสริมให้ครูมีการใช้เครื่องมืออื่นๆ ในการเรียนการสอนมากขึ้น เช่น การใช้หุ่น โดยมายาได้จัดทำกระเป่าหุ่นขึ้นมา เพื่อให้โรงเรียนหรือหน่วยงานอื่นๆ ยืมไปใช้ได้ เป็นการส่งเสริมให้มีการผลิตกิจกรรมการเรียนการสอนอื่นๆ ที่น่าสนใจมากขึ้น และเป็นกิจกรรมที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย

กล่าวได้ว่าแนวทางการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาการศึกษาของมายา เป็นแนวทางเดียวกับกระบวนการปฏิรูปการศึกษาของชาติ ซึ่งยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ การทำงานในระดับนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการของมายาเป็นการผลักดันเครื่องมือทางการละคอนในการสร้างหลักสูตรการเรียนรู้อำนาจสำหรับสาระวิชาต่างๆ และเพื่อพัฒนาศักยภาพของครูในการเป็นผู้จัดการเรียนรู้ให้แก่เด็กด้วยเครื่องมือที่เหมาะสมกว่าการสอนดั้งเดิม โดยแนวทางปฏิบัติของมายาจะให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจทางการศึกษา คือ การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น เป็นส่วนหนึ่งของการเสริมพลังอำนาจ (Empowerment) และสะท้อนให้เห็นว่าหน่วยการเรียนรู้นั้นทำได้หลากหลายรูปแบบ ครูจะมีอำนาจในการกำหนดหลักสูตรการศึกษา และสามารถจัดทำหลักสูตรของตนเองได้ เป็นการแก้ปัญหาที่ครูสอนตามหลักสูตรแกนกลางที่ไม่เอื้อให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาเด็ก ทั้งนี้มายาเล็งเห็นว่า เนื้อหาสาระของหลักสูตรการศึกษาเป็นเนื้อหาที่ดี แต่ขาดสิ่งสำคัญที่เรียกว่า กระบวนการ (Process) คือกระบวนการทางการละคอนซึ่งเป็นลักษณะของกระบวนการที่มีลักษณะแสดงออก (Expressive) หรือกระบวนการทางศิลปะอื่นๆ ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์เพื่อนำไปสู่การสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่ดีให้แก่เด็กได้ การฝึกอบรมครูเพื่อจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นแรกของมายาเริ่มต้นตั้งแต่ปฐมวัย ซึ่งมายาให้ความสำคัญกับการพัฒนาเด็กตั้งแต่ปฐมวัย เพราะเด็กเล็กจำเป็นที่จะต้องได้รับการพัฒนาเช่นกัน มายาสามารถพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นร่วมกับครูขึ้นมาได้หลากหลายหลักสูตร ไม่ว่าจะเป็น หลักสูตรเด็กก้าวหน้า หลักสูตรเด็กอีสานสมองใส หลักสูตรเด็กเหนือสมองใส หลักสูตรเด็กเมืองใต้สมองใส และหลักสูตรเด็กถิ่นกลางสมองใส งานฝึกอบรมในระยนี้ มายามีบทบาทสำคัญอย่างมากในการพัฒนาการศึกษาของชาติ ทั้งในเรื่องของการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและพัฒนาคุณภาพการเรียนการสอนร่วมกับหน่วยงานทางการศึกษาต่างๆ การฝึกอบรมของมายาจึงประสบความสำเร็จอย่างมาก มีการขยายผลสู่การปฏิบัติจริง และส่งผลถึงการปฏิรูปการศึกษาตามมา

นอกจากนี้มายายังมีการฝึกอบรมสำหรับเด็กและเยาวชน เป็นลักษณะการจัดกิจกรรมนันทนาการให้แก่เด็กและเยาวชน อีกทั้งยังเป็นเสมือนพื้นที่ที่มีการจัดสภาพแวดล้อม

ที่เหมาะสมเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่เด็ก โดยอาจจะจัดเป็นโครงการเพื่อฝึกอบรมทักษะ ในด้านการคิด และทักษะในการดำรงชีวิตให้แก่เด็ก มักจะออกมาในรูปแบบของค่ายพัฒนา ต่างๆ ที่จัดในช่วงปิดภาคเรียน หรือวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ เป็นการส่งเสริมให้เด็กใช้เวลาว่าง ให้เกิดประโยชน์ เด็กจะได้รับทั้งความสนุกสนานและสอดแทรกความรู้ที่สำคัญต่างๆ แนวคิด ในการจัดค่ายของมายาจะเน้นการเรียนรู้แบบกระทำการ (Active learning) คือเด็กจะได้ เรียนรู้ผ่านการลงมือเป็นหลัก มีกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เด็กได้เรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติจริง โดยจะเน้นให้เด็กได้มีโอกาสในการพัฒนาทักษะการคิดของตน และมีโอกาสได้แสดงศักยภาพ ของตนเองเต็มที่ผ่านการแสดงออกทางกิจกรรมต่างๆ ประกอบกับเด็กจะเกิดการเรียนรู้การทำงานร่วมกับผู้อื่น ฝึกทักษะการรับฟังและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันผ่านการทำ กิจกรรมกลุ่ม ซึ่งมายาจะมีบทบาทเป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) ที่คอยช่วยเหลือระหว่าง กระบวนการ

จากการศึกษาแนวคิดการใช้ศาสตร์ทางการละครเพื่อการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติ (Workshop) พบว่าเป็นการประยุกต์แนวคิดและกระบวนการทางการละครมาใช้ในการ ทำฝึกอบรมร่วมกับบุคคลอื่นๆ ที่ต้องมีความสัมพันธ์กับเด็ก เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าการ ทำงานเพื่อการพัฒนาของมายา ไม่เพียงให้ความสำคัญกับบุคคลที่ได้รับประโยชน์ คือเด็ก และเยาวชนเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคคลที่อยู่แวดล้อมรอบตัวเด็กด้วย กล่าวคือ มายาเป็นกลุ่มละครที่ทำงานเพื่อการพัฒนาอย่างแท้จริง ที่ไม่เพียงมุ่งพัฒนา ตัวบุคคลที่ได้รับประโยชน์ คือเด็กและเยาวชน แต่ยังพัฒนาถึงความยั่งยืนของระบบที่จะ เอื้อประโยชน์ต่อผู้ได้รับด้วย

3. แนวคิดการใช้ศาสตร์ทางการละครเวที

มายาหันมาสร้างสรรค์ผลงานประเภทละครเวที โดยถือเป็นโอกาสในการที่จะได้ ทดลองศิลปะร่วมสมัย เพื่อนำไปประยุกต์ใช้กับงานในชุมชน ประเภทงานละครเวทีที่มายา ให้ความสนใจ คือ ละครทดลอง (Experimental Theatre) มายาเริ่มจากการจัดแสดง ละครตามโรงละครต่างๆ มีทั้งโครงการละครทดลองสำหรับเด็กและเยาวชน และละคร สำหรับผู้ใหญ่ ที่เน้นเนื้อหาที่หนักหน่วงทางปรัชญา มากกว่าการละครแนวประชานิยม โดย มายามักจะไม่เลือกบทละครที่มีมาอยู่ก่อนแล้ว แต่จะนำเรื่องราวที่ดัดแปลงมาจากหนังสือ เรื่องสั้น หรือวรรณกรรมต่างๆ มาเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์บทละครขึ้นมาใหม่ เป็นการเปิดโอกาสให้ตนได้คิดอย่างสร้างสรรค์ และเสนอมุมมองทางเลือกในแบบของมายา เอง รวมทั้งได้ทดลองค้นหาวิธีการนำเสนอรูปแบบใหม่

ต่อมาในปี พ.ศ.2539 มายาได้จัดตั้งโรงละครมายาบ็อก (MAYABOX) ขึ้น โรงละคร

เล็กในรูปแบบ Black box theatre แห่งแรกของประเทศไทย เป็นห้องขนาด 5 เมตร x 11 เมตร มีทั้งหมด 2 ชั้น ตั้งอยู่ที่ซอยลาดพร้าว 71 ไม่มีที่นั่งถาวร และสามารถรองรับผู้ชมได้ประมาณ 40-70 คน เพื่อจัดแสดงละครทดลองประเภทต่างๆ จากแนวคิดที่ว่าละครสามารถจัดแสดงที่ไหนก็ได้ ไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นเฉพาะในโรงละครขนาดใหญ่ที่มีราคาแพง คณะละครควรหันมาให้ความสนใจกับสารที่ต้องการจะสื่อและการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์มากกว่าสิ่งใด โดยลักษณะละครทดลองของมายาจะไม่เน้นการทำละครเพื่อให้คนเชื่อ หรือรู้สึกปลอดภัยไปกับสิ่งที่เห็น แต่เน้นให้ผู้ชมได้สนุกกับการคิด วิพากษ์วิจารณ์ความคิดที่นำเสนอออกมา กล่าวคือ ละครเป็นเพียงสื่อหนึ่งที่ทำให้ผู้คนมาพบกัน และได้แสดงความคิดเห็นกับสิ่งที่พบเจอ ทั้งนี้โรงละครมายาบ็อกมีการจัดแสดงละครหลายรูปแบบ เหมาะกับหลากหลายกลุ่มเป้าหมาย ทั้งละครสำหรับผู้ใหญ่โดยเฉพาะ ละครสำหรับเด็กและเยาวชน ละครสำหรับผู้ชมทั่วไป และละครสำหรับครอบครัว

ปัจจุบันมายาได้จัดตั้งโรงละครสำหรับเด็กและเยาวชนแห่งแรกในประเทศไทย ขึ้น คือ โรงละครมายาฤทธิ์ ในปี พ.ศ.2558 โดยมายาเล็งเห็นว่าการที่จะทำให้เด็กเกิดการเปลี่ยนแปลงได้โดยตรง เด็กจะต้องอยู่ในละครที่มีการจำกัดสิ่งแวดล้อมอย่างยาวนานพอสมควร คือ เด็กควรอยู่ในโรงละคร (Theatre) ซึ่งโรงละครสำหรับเด็กนั้นมีความแตกต่างจากการชมละครเวทีในชุมชน เนื่องจากละครเวทีเป็นการสร้างเครือข่าย เพื่อสร้างความเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Mobilization) ที่ไม่ได้ส่งผลเป็นปัจเจกบุคคล เด็กที่จะเกิดการเรียนรู้และตกผลึกความคิดได้อย่างแท้จริง จึงจะต้องเป็นเด็กที่มีสมาธิอย่างสูงในการชมละครที่อยู่ในสถานที่ที่เป็นพื้นที่ปิด แต่หากเด็กที่อยู่ในโรงละครที่เป็นสถานที่เปิด มีการจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้จะทำให้เด็กมีสมาธิในการรับชมประสบการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นตรงหน้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ การจัดตั้งโรงละครมายาฤทธิ์ของมายานั้นอยู่ภายใต้หลักคิดที่ว่า “นาฏการคือปัญญา” คือ การใช้ละครเพื่อเป็นเครื่องมือทางปัญญาที่จะเข้าไปช่วยพัฒนาความรู้ ความเข้าใจในตัวบุคคล โดยการจัดแสดงละครที่โรงละครมายาฤทธิ์จะตั้งอยู่บนพื้นฐานของประเด็น “การตระหนักรู้คุณค่าในตนเอง” มายาจึงออกแบบประสบการณ์และสภาพแวดล้อมในโรงละครมายาฤทธิ์ ทั้งการจัดที่นั่งให้เด็กทุกคนได้มีที่นั่งของตนเอง การเปิดโอกาสให้เด็กได้เป็นส่วนหนึ่งในการตัดสินใจต่างๆ ในละคร และเปิดโอกาสให้เด็กได้ตอบโต้กับการแสดง เพื่อให้เด็กรู้สึกถึงการมีส่วนร่วมในการชมละคร และยังสอดแทรกกระบวนการ Self-empowerment ผ่านบทละคร

ผลงานละครเวทีของมายานี้มีความเป็นเอกลักษณ์ด้วยกลวิธีการแสดงที่แปลกใหม่ สร้างสรรค์ และน่าสนใจ และเป็นละครที่นอกจากให้ความสนุก ให้แง่คิดแก่ผู้ชม และยังเป็นการสร้างสรรค์ผลงานละครที่มอบประโยชน์ให้แก่สังคม จากการศึกษาแนวคิดการ

ใช้ศาสตร์ทางการละครคนเวที พบว่าการจัดตั้งโรงละครของมายา ทั้งโรงละครคนมายาบ็อก โรงละครทางเลือกที่จัดแสดงละครทดลองประเภทต่างๆ และโรงละครคนมายาฤทธิ์ โรงละครสำหรับเด็กและเยาวชน เป็นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นว่ามายา ให้ความสำคัญกับการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ที่จะช่วยบ่มเพาะหรือส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ต่างๆ ให้กับกลุ่มเป้าหมาย โดยมายายังคงคำนึงถึงแนวคิดในการใช้ละครเพื่อเป็นเครื่องมือในการทำงานพัฒนาดังแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

รูปแบบทางการละครของสถาบันศิลปวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา (มายา)

จากการศึกษารูปแบบทางการละครของสถาบันศิลปวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา (มายา) โดยแบ่งตามศาสตร์ทางการละคร จะแบ่งได้เป็น 2 ประเภทหลักๆ ได้แก่ รูปแบบละครปาฐนาฏ (Story theatre) เป็นลักษณะของงานละครประเภท Theatre ที่มุ่งเน้นผลงานละคร (Product) และ EAP (Experiential Activities planner) หรือแผนการออกแบบประสบการณ์ เป็นลักษณะงานละครประเภท Drama คือการใช้กระบวนการทางการละคร (Drama Process)

1. Story Theatre หรือ ละครปาฐนาฏ

ลักษณะของงานประเภท Theatre ของมายา คือ รูปแบบละครปาฐนาฏ (Story theatre) เป็นเทคนิคการละครที่มาจากทฤษฎีการนำเสนอและพัฒนาขึ้นมาในแบบของมายา โดยละครปาฐนาฏคือรูปแบบการแสดงอย่างหนึ่งที่นักแสดงจะต้องสวมบทบาทเป็นทั้งผู้เล่าเรื่อง (Narrator) และตัวละคร (Character) สลับกันไปมา นักแสดงคนหนึ่งอาจจะเป็นตัวละครคนเดียวหรือหลายตัวก็ได้ แต่จะยังคงเป็นผู้เล่าเรื่องด้วย นักแสดงจึงจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงบุคลิกและท่าทางอย่างฉับพลัน และมีการกลายเป็น (Transformation) บทบาทต่างๆ โดยนักแสดงอาจจะเป็นทั้งฉาก อุปกรณ์ประกอบฉาก (Props) หรือสิ่งแวดล้อมในเรื่อง (Environment) ด้วยการแสดงการเคลื่อนไหวร่างกายประกอบการเล่าเรื่องเพื่อให้ผู้ชมเห็นภาพเรื่องราวมากขึ้น กล่าวโดยสรุปคือ ละครปาฐนาฏนั้น นักแสดงจะต้องเป็นทั้งผู้เล่าเรื่อง (Narrator) ตัวละคร (Character) และสิ่งแวดล้อม (Environment) โดยอาศัยการแปรสภาพการกลายเป็น บทบาทต่างๆ (Transformation) ด้วยลักษณะละครของมายาประเภทนี้จึงมักจะไม่นับความสมจริง (Realistic) ของทั้งตัวละคร ฉาก และอุปกรณ์ประกอบฉาก (Props)

มายามักจะนำเทคนิค Object theatre เป็นเทคนิคที่ใช้ประโยชน์จากวัตถุต่างๆ ที่ไม่ได้ผ่านการเปลี่ยนแปลงรูปร่าง แทนการใช้อุปกรณ์ประกอบฉากที่ออกแบบมาเป็นพิเศษเพื่อการแสดง มาร่วมในการแสดงด้วย โดยการเลือกอุปกรณ์ที่นำมาใช้ของมายาจะมีการ

เลือกสรรมาอย่างดี และมีความสร้างสรรค์สูง เพื่อเพิ่มคุณภาพที่จะสามารถช่วยในการแสดงให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น และก่อให้เกิดความสวยงามของภาพ (Visual) ที่ปรากฏบนการแสดงโดยองค์รวม ด้วยเทคนิคที่โดดเด่นเช่นนี้ ผลงานละครของมายาจึงมีความเป็นเอกลักษณ์มากกว่ากลุ่มละครอื่นๆ สามารถทำให้ผู้ชมประทับใจ และชื่นชอบทั้งเด็กและผู้ใหญ่ อีกทั้งด้วยเทคนิคและรูปแบบทางการละครของมายาเช่นนี้ มีความแตกต่างจากการใช้ฉากและอุปกรณ์ที่จัดทำขึ้นมาสำเร็จรูปเพื่อการแสดงโดยตรง เป็นเทคนิคที่ต้องใช้การแปรสภาพกลายเป็นบทบาทหรือสิ่งต่างๆ จึงกล่าวได้ว่าเป็นเทคนิคที่ไม่เพียงแค่ส่งเสริมให้ผู้ชมได้รับความสนุกสนาน ตื่นตาตื่นใจ และพึงพอใจกับการแสดงเท่านั้น แต่ยังช่วยกระตุ้นให้ผู้ชมได้ใช้ทักษะการจินตนาการ และการคิดต่างๆ คิดอย่างสร้างสรรค์ ระหว่างการชมการแสดงอีกด้วย

2. EAP (Experiential Activities Planner) หรือแผนการออกแบบประสบการณ์

จากประสบการณ์การจัดฝึกอบรมของมายา ทำให้มายาสามารถสังเคราะห์แผนกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นเครื่องมือในการทำฝึกอบรม คือ แผนการออกแบบประสบการณ์ 6 ขั้นตอน หรือ EAP ซึ่งอยู่ในรูปแบบทางการละครของการใช้กระบวนการทางละคร (Drama process) EAP เป็นแผนการฝึกอบรมที่มายาพัฒนาขึ้นมาจากเสียงสะท้อนของครูจากการทำฝึกอบรมในโครงการเด็กอีสานสมองใส และนำมาดำเนินงานในการจัดฝึกอบรมเพื่อทำหลักสูตรท้องถิ่นและปฏิรูปการเรียนรู้ของครูในโครงการนั้น โดย EAP พัฒนาขึ้นเพื่อช่วยให้ครูสามารถออกแบบจัดทำหน่วยการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง และมองเห็นช่องทางในการปรับปรุงวิธีการสอนของตน กระบวนการ EAP นี้เป็นแผนการเรียนรู้ที่เน้นการเชื่อมโยงชีวิตเข้ากับหน่วยการเรียนรู้ ช่วยกระตุ้นทักษะการคิดให้แก่ผู้ฝึกอบรม ช่วยกระตุ้นให้ผู้เข้าฝึกอบรมสามารถค้นพบศักยภาพของตนเอง เป็นแนวทางการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง

EAP มีทั้งหมด 6 ขั้นตอน พัฒนามาจากลำดับการสอนของครูที่ใช้อยู่เดิม 3 ขั้นตอน คือ บทนำ เนื้อหา บทสรุป โดย EAP จะช่วยคลี่คลายขั้นตอนเนื้อหาให้เห็นเป็น 4 ขั้นตอนชัดเจน (EAP ขั้นที่ 2-5) และจะเน้นการเพิ่มความสุขสนุกสนาน กระหายใฝ่รู้ (EAP ขั้นที่ 1) คลี่คลายความเชื่อมโยงระหว่างสาระการเรียนรู้กับความเป็นจริงในชีวิตของผู้เรียน (EAP ขั้นที่ 6) โดยสันติ จิตระจินดา (2548) ได้ให้ความหมายในแต่ละขั้นตอนไว้ว่า

ขั้นตอนที่ 1 อุ่นเครื่อง (Warm-up) เป็นการสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เหมาะสมที่มีลักษณะผ่อนคลาย มั่นคงปลอดภัย และสนุกสนาน เพื่อเตรียมความพร้อมให้กับผู้เข้าร่วม และสร้างแรงจูงใจการเรียนรู้ โดยอาจจะใช้เกม เพลง หรือกิจกรรมเล่นต่างๆ เพื่อเป็นการ

แนะเข้าสู่ประเด็นกระบวนการเรียนรู้

ขั้นตอนที่ 2 แนะนำปัญหา/โจทย์ (Problem Identification) หลังจากผู้เรียนมีความพร้อมแล้ว ผู้อำนวยการเรียนรู้นจะนำเสนอปัญหาหรือโจทย์ให้ผู้เรียนด้วยความสร้างสรรค์ โดยอาจจะใช้เทคนิคการใช้คำถามปลายเปิด หรือเป็นการสื่อสารที่เหมาะสมและเข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย และโจทย์จะต้องก่อให้เกิดความสะเทือนใจ (Emotion) และก่อให้เกิดมโนภาพ (Conception)

ขั้นตอนที่ 3 ไตร่ตรองทางแก่เฉพาะตน (Individual Exploration) กิจกรรมในขั้นตอนนี้ จะเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้ภายในบุคคล โดยนำโจทย์/ปัญหาในขั้นที่ 2 มาเป็นตัวป้อน (Input) ให้ผู้เรียนได้มีโอกาสในการคิดค้นหาทางออกให้แก่ปัญหาจากมุมมองของตน (Point of view) ซึ่งจะมีความแตกต่างกันไปตามแต่ปัจเจกบุคคล และจะต้องสื่อสารประมวลผล (Output) ออกมาเป็นชิ้นงานในลักษณะต่างๆ

ขั้นตอนที่ 4 ระดมสมองทางออกโดยกลุ่ม (Group Work) หลังจากผู้เรียนได้มีโอกาสตรวจสอบความคิดของตนและประมวลผลออกมาเป็นชิ้นงานในขั้นก่อนหน้า ผู้อำนวยการเรียนรู้นจะนำชิ้นงานเหล่านั้นมาเป็นตัวป้อน ให้สมาชิกในกลุ่มได้ระดมสมอง อภิปราย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน เพื่อพัฒนาข้อสรุปที่ใช้เป็นทางออกในการแก้ปัญหาาร่วมกัน

ขั้นตอนที่ 5 สื่อสารทางออก (Communication) เป็นกิจกรรมเพื่อฝึกการตัดสินใจเสนอความคิดเห็น และพัฒนาทักษะการวิพากษ์วิจารณ์ โดยสมาชิกในกลุ่มจะต้องสื่อสารข้อสรุปที่ได้จากกลุ่มออกมาเป็นชิ้นงานและนำเสนอ อาจจะเป็นการแสดงออกทางศิลปะต่างๆ เช่น วาดภาพ การแสดง หรือการใช้สื่อต่างๆ ซึ่งในการนำเสนอผู้นำเสนอจะต้องเปิดกว้างทางความคิด เพื่อรับฟังคำประเมินหรือข้อเสนอแนะจากบุคคลอื่นๆ และนำไปพัฒนาเพื่อหาข้อสรุปหาทางเลือกที่เหมาะสม

ขั้นตอนที่ 6 ถอดรหัสปรับใช้ (Debriefing) เป็นกิจกรรมเพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของตนเอง โดยหลังจากขั้นตอนนี้ก่อนหน้า ผู้อำนวยการเรียนรู้นจะมีการชวนพูดคุยเพื่อให้ผู้เรียนได้มีโอกาสสำรวจความรู้สึกของผู้เรียน ความระลึกได้ หรือความเข้าใจในทางเลือกต่างๆ อาจจะเป็นการสอบถามเปรียบเทียบความรู้ก่อน-หลังเข้าร่วมกระบวนการ เพื่อให้ผู้เรียนเข้าใจกระบวนการในการเรียนรู้ของตน ที่ก่อให้เกิดข้อสรุปในการเรียนรู้ใหม่ๆ และช่วยให้ผู้เรียนค้นพบแนวทางในการนำความรู้ ความเข้าใจ และทัศนคติที่ได้จากการเรียนรู้ ไปประยุกต์และปรับใช้ต่อในชีวิตประจำวัน

การเรียนรู้แบบกลวิธี EAP ผู้อำนวยการเรียนรู้นจะไม่ได้เป็นคนบอกความรู้ทั้งหมด แต่จะใช้การจัดประสบการณ์ให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้ ตรวจสอบความคิดเห็นที่เกิดขึ้นภายในตนเอง EAP จึงเป็นรูปแบบที่มีการวางกระบวนการมาแล้วเป็นอย่างดี เป็นลำดับขั้นตอน เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ไปที่ละขั้นตอนอย่างชัดเจน มองเห็นลำดับขั้นตอน

กระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ และมีความเชื่อมโยงกันในแต่ละขั้นตอน ผู้เรียนจะสามารถเข้าใจและตระหนักรู้ในประเด็นต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จากการศึกษาพบว่า แผนการออกแบบประสบการณ์ EAP นี้เอง เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ ที่มุ่งเน้นพัฒนาผู้เข้าร่วมกระบวนการเป็นศูนย์กลาง และสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ (Child Center Learning)

การประยุกต์ใช้ศาสตร์ทางการละคอนเพื่อสร้างองค์ความรู้และการพัฒนาของสถาบันศิลปวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา (มายา)

จากการศึกษาการประยุกต์ใช้ศาสตร์ทางการละคอนของสถาบันศิลปวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา (มายา) พบว่า ในหลายโครงการใหญ่ๆ ของมายาที่ส่งผลกระทบในระดับการชี้แนะทางนโยบาย อย่างเช่น โครงการเด็กไทยรู้ทัน โครงการอยู่กับสันติ มายาใช้แนวทางการในออกแบบภายใต้แนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Development Communication) ประกอบกับการใช้โมเดลในการออกแบบตามกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Development Communication Strategy)

หลักการพัฒนามายาที่ออกแบบภายใต้แนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนา จะคำนึงถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างเป็นองค์รวม กล่าวคือ การพัฒนาจะเริ่มตั้งแต่ตัวบุคคลที่ได้รับประโยชน์ (Beneficiary) ในที่นี้คือ เด็กและเยาวชน โดยมายาจะใช้ละคอนเป็นเครื่องมือ อาจจะออกมาในรูปแบบของละคอนเรโนโรงเรียนหรือชุมชน ต่อมาคือการพัฒนาผู้ดูแลหรือผู้ดูแลล้อมที่จะให้บริการเด็ก (Caregiver) เริ่มจากบ้าน พ่อแม่หรือผู้ปกครองจะต้องมีความรับผิดชอบในการอบรม เลี้ยงดูเด็กให้เจริญเติบโตสมวัย และมีพัฒนาการครบทุกด้าน (Parent Education) ส่วนถัดมาคือโรงเรียน จะต้องมีการจัดการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ มีการปฏิรูปการศึกษา (Education Reform) และชุมชน โดยชุมชนจะต้องมองว่าเด็กคือสมบัติของชุมชน จึงจะต้องมีการจัดตั้งองค์กรท้องถิ่น หรือจะต้องมีนโยบายด้านการพัฒนาเด็กของชุมชน อาจจะออกมาในรูปแบบของกรรมการชุมชน หรือเครือข่ายดูแลศูนย์เด็กเล็ก สุดท้ายคือสังคม จะต้องมียุทธศาสตร์ ในการดูแล (Advocacy) พัฒนาเด็กและเยาวชน โดยหลักการแบบภายใต้แนวคิดการสื่อสารเพื่อการพัฒนาของมายา จะใช้โมเดลการออกแบบตามกลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนาที่มีองค์ประกอบหลักทั้งหมด 3 ส่วนร่วมด้วย คือ ชุดการสื่อสาร (Programme Communication) การขับเคลื่อนพลังสังคม (Social Mobilization) และการชี้แนะทางนโยบาย (Advocacy)

1. ชุดการสื่อสาร (Programme Communication)

ชุดการสื่อสาร หมายถึง การสื่อสารที่ออกแบบร้อยเรียงมาเป็นชุด ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของการวิจัย เพื่อปลูกให้คนเห็นถึงประเด็นปัญหา และอยากที่จะมีทางออก อาจจะเป็นการสื่อสารเพียงครั้งเดียวหรือหลายครั้ง เพื่อเตรียมความรู้ และให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่กลุ่มเป้าหมาย โดยชุดการสื่อสารจะมีการออกแบบการวางการสื่อสารอย่างเป็นโครงสร้าง เป็นขั้นตอน และมีระบบ เพื่อหวังให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับกลุ่มเป้าหมาย และให้กลุ่มเป้าหมายได้รับรู้ถึงประเด็นปัญหาอย่างเป็นภาพรวม ซึ่งมามีการประยุกต์ใช้ละครคอนเพื่อการศึกษา หรือ TIE (Theatre In Education) มาใช้ร่วมในโปรแกรมชุดการสื่อสารด้วย

อย่างไรก็ดี มายามีการตีความหมายของละครคอนเพื่อการศึกษา หรือ TIE (Theatre In Education) ได้หลากหลายมากกว่าการตีความตามประเพณีนิยมในประเทศอังกฤษ ที่หมายถึง การจัดแสดงละครคอนเร็นในพื้นที่โรงเรียน ในรูปแบบกระบวนการให้การศึกษา โดยจากการศึกษาลักษณะของละครคอนเพื่อการศึกษา ของมายา เริ่มพิจารณาได้จากละครคอนเร็นในชุมชนของมายา ซึ่งมีลักษณะเป็นละครคอนประเภทละครคอนชุมชน (Community theatre) หากการตีความในประเทศไทย จะหมายถึงลักษณะการจัดแสดงละครคอนโดยคณะละครคอนเร็นเพื่อมุ่งให้ความรู้ ความเข้าใจแก่ผู้คนตามชุมชนต่างๆ ซึ่งการตีความความในลักษณะนี้จะมี ความคาบเกี่ยวกับความหมายของละครคอนเพื่อการศึกษาที่ดีความตามประเพณีเดิม เพราะฉะนั้นละครคอนเร็นในชุมชนของมายาที่มีรูปแบบเป็นการให้กระบวนการศึกษาแก่ผู้คนในชุมชน จึงกล่าวได้ว่าเป็นลักษณะของละครคอนเพื่อการศึกษาที่มีการปรับเปลี่ยนสภาพพื้นที่การแสดง จากโรงเรียนมาเป็นชุมชนแทน การใช้ละครคอนเพื่อการศึกษาของมายาในลักษณะนี้จึงอยู่ในรูปแบบของ Non-formal Education หรือเรียกว่า การศึกษานอกระบบ ที่เป็นการจัดกิจกรรมเรียนรู้นอกกรอบของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนปกติ ประกอบกับรูปแบบของละครคอนเพื่อการศึกษาจะเป็นละครคอนที่ผู้ชมจะต้องเกิดการเรียนรู้จากผลงานละครคอน และในขณะเดียวกันละครคอนจะต้องมีลักษณะของการสอน (Didactic) ร่วมด้วย คณะละครคอนจึงจะต้องมีการวางแผนกระบวนการล่วงหน้าก่อนเข้าไปจัดแสดง ซึ่งละครคอนในโครงการต่างๆ ของมายา จะมีการวางแผนกระบวนการล่วงหน้าที่จะเกิดขึ้น มีการจัดกิจกรรมเสริมหลังการชมละครคอน เพื่อให้เกิดการอภิปรายต่อในสาระต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับรูปแบบของละครคอนเพื่อการศึกษาตามประเพณีนิยม จากที่กล่าวมานี้จึงจะสามารถกล่าวโดยสรุปได้ว่าละครคอนเร็นในชุมชนของมายาจัดเป็นรูปแบบของละครคอนเพื่อการศึกษา

2. การขับเคลื่อนพลังสังคม (Social Mobilization)

การขับเคลื่อนพลังสังคม หมายถึง กระบวนการขับเคลื่อนทางสังคมที่เป็นความ

ต้องการที่มีจุดประสงค์เพื่อการพัฒนา โดยจะเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญที่จะก่อให้เกิดความเข้มแข็งและนำไปสู่ความสำเร็จที่ยั่งยืน กระบวนการในขั้นนี้จึงออกมาในรูปแบบของการฝึกอบรม เพราะเป็นกระบวนการที่ส่งเสริมให้ผู้เข้าร่วมเกิดการมีส่วนร่วมและเกิดความรู้สึกร่วมไปกับประเด็นที่เกิดขึ้น ซึ่งการฝึกอบรมของมายาจะเป็นการฝึกอบรมในรูปแบบของการประยุกต์ใช้กระบวนการทางการละคร โดยอาจจะไม่สามารถระบุได้ตายตัวว่ากระบวนการที่มานำมาใช้ นั้น เป็นลักษณะของละครประเภท ละครในการศึกษา (Drama In Education หรือ DIE) หรือ ละครสร้างสรรค์ (Creative Drama) อย่างเต็มรูปแบบเหมือนการใช้ละครเพื่อการศึกษา (TIE) ในขั้นตอนชุดการสื่อสาร (Programme Communication) เนื่องด้วยเงื่อนไขและเป้าหมายของละครดังกล่าว จะต้องเกิดการแสดงละครในตอนท้ายของกระบวนการ กล่าวคือ ผู้ร่วมกิจกรรมจะได้เรียนรู้ไปที่ละขั้นตอนผ่านกระบวนการละครที่มีการกำหนดไว้แล้ว เพื่อพัฒนาไปสู่การแสดงอย่างเต็มรูปแบบ แต่เนื่องจากในโครงการต่างๆ ของมายาไม่ได้เกิดการเล่นละครในตอนท้ายกระบวนการทุกโครงการ เพราะฉะนั้น ในขั้นตอนของการขับเคลื่อนทางสังคม จึงเป็นเพียงการประยุกต์ใช้องค์ประกอบของกระบวนการทางการละครต่างๆ (Drama process) มาใช้ร่วมในการฝึกอบรมเท่านั้น

3. การชี้แนะทางนโยบาย (Advocacy)

การชี้แนะทางนโยบาย หมายถึง การผลักดันนโยบายระดับชาติ เพื่อให้ได้มาซึ่งนโยบายทางการเมือง และการยอมรับจากผู้นำทางสังคม และหาสรุปสำหรับแผนการพัฒนา เป็นการเตรียมพร้อมให้การสื่อสารเพื่อพัฒนานี้เป็นที่ยอมรับในสังคม โดยการชี้แนะทางนโยบายไม่ใช่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ผู้บริหารหรือผู้มีอำนาจไม่จำเป็นต้องเข้าใจประเด็นที่เกิดขึ้นทั้งหมด และไม่จำเป็นต้องรู้สึกมีส่วนร่วมกับประเด็นเหล่านั้น ฉะนั้นการจะผลักดันทางนโยบายใดๆ จึงจำเป็นที่จะต้องมีการวางแผนในการผลักดันที่มีการวางแผนมาอย่างละเอียดและเตรียมการอย่างดี เพื่อให้ให้นโยบายนั้นประสบความสำเร็จ และเนื่องด้วยการชี้แนะทางนโยบายไม่ใช่เรื่องของการศึกษา จึงมีความแตกต่างจาก 2 ขั้นตอนก่อนหน้านี้ การประยุกต์ใช้ละครจึงอาจจะไม่ปรากฏชัดเจนในขั้นตอนนี้ แต่ถึงอย่างไรการชี้แนะทางนโยบายอาจจะใช้ลักษณะของละครร่วมได้ คือ การหาปมขัดแย้ง (Conflict) ของประเด็นนั้น เป็นการให้เหตุการณ์ต่างๆ ที่ก่อให้เกิดความสะเทือนใจ (Drama) เป็นการสร้างการกดดันรูปแบบต่างๆ เพื่อให้เกิดการต่อรองและให้ได้มาซึ่งนโยบาย

การจำแนกประเภทการประยุกต์ใช้ศาสตร์ทางการละคอนในแต่ละองค์ประกอบของ กลยุทธ์การสื่อสารเพื่อการพัฒนา (Development Communication Strategy) ทั้ง 3 องค์ ประกอบนี้ ทำให้เข้าใจถึงกระบวนการทำงาน แนวคิด และวิธีการทำงานในแต่ละช่วง ว่าจะ มีการใช้กระบวนการบางอย่างที่ค่อนข้างเฉพาะเจาะจง โดยในองค์ประกอบหนึ่งอาจจะไม่ได้ มีการใช้กระบวนการทางการละคอนใดกระบวนการหนึ่งเพียงอย่างเดียว เช่น ในขั้นตอนของ ชุดการสื่อสาร (Programme Communication) อาจจะได้มีเพียงการประยุกต์ใช้ละคอน เพื่อการศึกษา (TIE) แต่อาจมีการใช้กระบวนการทางการละคอนอื่นๆ ร่วมด้วย หรือใน ขั้นตอนของการขับเคลื่อนพลังสังคม (Social Mobilization) อาจจะได้มีเพียงการประยุกต์ ใช้กระบวนการทางการละคอนเพียงอย่างเดียว แต่อาจมีการใช้ลักษณะของละคอนประเภท อื่นๆ เช่น ละคอนเร่ ละคอนเพื่อการศึกษา หรืองานละคอนเวทีร่วมด้วย เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ มีประสิทธิผลมากที่สุด

สรุป

แนวคิดของคณะละคอนเร่สำหรับเด็กและเยาวชนในประเทศไทยนั้นแม้ว่าจะได้รับ แนวคิดมาจากต่างประเทศ และเริ่มเผยแพร่เข้ามาในช่วงความผันผวนทางการเมืองนั้น แต่ ด้วยจิตวิญญาณของคนกลุ่มหนึ่งที่ต้องการนำความบันเทิงอันมีสาระและประสบการณ์ใหม่ๆ เพื่อแบ่งปันแก่เยาวชนที่ด้อยโอกาส ทำให้เกิดคณะละคอนอาสาสมัครเพื่อเยาวชนขึ้น กล่าว ได้ว่า สถาบันศิลปวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา หรือมายา เป็นคณะละคอนเร่ระดับวิชาชีพคณะ เดียวในประเทศไทย ที่นำเสนอละคอนเพื่อการศึกษาสำหรับเด็กและเยาวชนในชุมชนต่างๆ ทั่วประเทศอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่องที่สุดเป็นเวลากว่า 39 ปี (2524-2563) โดยตลอด ระยะเวลาที่ผ่านมา มายาได้มีการพัฒนาตัวเองอย่างต่อเนื่องทั้งการพัฒนาทางด้านเทคนิค การนำเสนอละคอนในรูปแบบต่างๆ การปรับแนวคิด และวิธีการสร้างสรรค์งานของตนให้ เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังพัฒนาเป็นผู้ฝึกอบรมด้านการใช้ละคอนเป็นสื่อการ เรียนการสอน ส่งผลให้มายามีบทบาทอย่างชัดเจนในการฝึกอบรมเรื่องสื่อในการเรียนการ สอน จนกระทั่งกล่าวแบบกว้างๆ ได้ว่า มีครูประจำการไม่น้อยกว่าร้อยละ 10 ที่เคยผ่านการ ฝึกอบรมของมายาอย่างน้อยหนึ่งครั้ง นอกจากนี้มายายังมีการพัฒนาองค์กรของกลุ่มละคอน ให้มีความมั่นคง แม้ในระยะแรกของการตั้งกลุ่มนั้นจะประสบปัญหาด้านเงินทุนสนับสนุน จึง ได้มีการจัดการองค์กรเสนอโครงการเพื่อรับเงินทุนจากต่างประเทศและในประเทศ ต่อมา มายาได้ปรับรูปแบบขององค์กรเป็นกลุ่มละคอนที่ไม่เน้นผลกำไร เป็นคณะละคอนที่มีองค์กร

บริหารชัดเจน มีกลุ่มผู้ทำงานตั้งแต่สมัยบุกเบิกทำให้มีการสืบทอดความรู้และประสบการณ์อย่างต่อเนื่อง มายาจึงประสบความสำเร็จในด้านการผลิต และสร้างสรรค์ผลงานต่างๆ ได้อย่างมีคุณภาพเสมอมา นอกจากนี้มายายังมีทิศทางการนำเสนอละครคอนที่มีรูปแบบชัดเจนเป็นของตนเอง อีกทั้งมีมุมมองการสร้างสรรคงานจากโลกทัศน์ของเด็ก นำมาสร้างงานของตนเองเพื่อกระตุ้นความคิด การวิพากษ์วิจารณ์ต่อสิ่งรอบตัวในชุมชน เพื่อให้เด็กมีความรู้ และสามารถเลือกไตร่ตรองทางเลือกให้แก่ตนได้ การที่มายาได้หันมาสร้างสรรค์ผลงานในโรงละครคอนมากขึ้น ทั้งละครสำหรับเด็กและเยาวชน และละครสำหรับผู้ชมทั่วไป รวมทั้งมีการจัดตั้งโรงละครคอนของตนเองขึ้นมา เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงภาพการเจริญเติบโตของกลุ่มละครคอนมายาอย่างต่อเนื่อง ด้วยวิสัยทัศน์อันก้าวไกลในการพัฒนาเด็กและเยาวชนของมายาที่ต้องการส่งเสริมให้เด็กสามารถเข้าถึงสื่อสร้างสรรค์ได้อย่างง่ายซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของโลกในคริสต์ศตวรรษที่ 21 ที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ พัฒนาการทางความคิด และรูปแบบทางการละครคอนของสถาบันศิลปวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา (มายา) นี้เองสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดและกระบวนการการทำงานของมายาในแต่ละช่วง รูปแบบทางการละครคอนต่างๆ ที่กลุ่มละครคอนนำมาใช้ กระทั่งการประยุกต์ใช้ศาสตร์ทางการละคร ทั้งลักษณะของละครคอนเพื่อการศึกษา (TIE) และกระบวนการทางการละครคอน (Drama Process) นั้น เป็นการทำงานที่ครอบคลุมการพัฒนาตั้งแต่ตัวบุคคล และพัฒนาความยั่งยืนของระบบโครงสร้างที่จะเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาตัวบุคคลด้วย มายาจึงเป็นกลุ่มที่ทำงานด้านการพัฒนาอย่างแท้จริง โดยมีเป้าหมายที่สำคัญที่สุด คือ “การทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทิศทางที่พึงประสงค์” ฉะนั้นสิ่งที่มายาต้องการจะสื่อ คือ การสร้างความเปลี่ยนแปลงในกระบวนการเรียนรู้ มายาจึงผลิตผลงานเพื่อการพัฒนาออกอย่างต่อเนื่องร่วมกับสำนักงานทางการศึกษาต่างๆ ทั่วประเทศเป็นระยะเวลายาวนานเกือบสี่ทศวรรษ ณ วันนี้มายาเป็นสถาบันที่ได้รับการยอมรับจากองค์กรภาครัฐ และมีชื่อเสียงในระดับนานาชาติมากมาย กล่าวได้ว่า มายาเป็นสถาบันที่ประสบความสำเร็จในการทำงานเพื่อพัฒนาอย่างมาก เป็นสถาบันที่มีความเข้มแข็งทั้งในด้านวิชาการ การจัดการกระบวนการ และการจัดการ โดยความสำเร็จที่เกิดขึ้นนี้อาจจะไม่ได้วัดจากความสำเร็จในเรื่องของเงินทอง แต่เป็นความสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการได้พัฒนาบุคคล สร้างคน สร้างความคิด ให้แก่ประเทศและวงการการศึกษาไทยอย่างมากมาย

บรรณานุกรม

- กมลวรรณ บุญโพธิ์แก้ว. (2553). สื่อละครเวทีนอกกระแสกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองและสังคม. *วารสารวิทยาการจัดการมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย*, 5 (2), 5-6. สืบค้นจาก http://jms.crru.ac.th/datas/MJ_26_2_2553_94_ExJournal.pdf.
- กันยณัฐ พรจันทร์ทอง และ ธนวรรณ พงษ์นิมิต. (2562). Mayarith : โรงละครสำหรับเด็กที่ผลักดัน หลากหลายประเด็นสังคมเพื่อคนดูทุกวัย. สืบค้นจาก <https://themomentum.co/mayarith-theater-bkk/>.
- ชัยวัฒน์ โลโซตินันท์. อดีตอาสาสมัคร สถาบันศิลปวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา (มายา). สัมภาษณ์. 14 มกราคม 2563.
- ดวงแข บัวประโคน และคณะ. (2547). *การใช้สื่อละครเพื่อการพัฒนาชุมชนของกลุ่มละครมะขามป้อม : กรณีศึกษาจากพื้นที่ทำงานที่มีบริบทแตกต่างกัน 4 พื้นที่* (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ.
- ธารริน อุดุลยานนท์. (2559). มายาฤทธิ์ : แหวกม่านคุยกับผู้อยู่เบื้องหลังโรงละครสำหรับเด็กและเยาวชน แห่งแรกของไทย. สืบค้น จาก <https://adaymagazine.com/dialogue-20/>.
- ประภัศรจันทร์สถิตย์พร. (2560). อ่าน คิด เขียน เรียนละคร การพัฒนาศักยภาพการสื่อสารของเด็ก และเยาวชนด้วยศิลปะการละครเพื่อการพัฒนา. *วารสารนิเทศศาสตร์*, 35 (1), 67-69. สืบค้นจาก <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jcomm/article/view/158054/114461>.
- ปาริชาติ จิ่งวิวัฒนาภรณ์. (2547). *ละครสร้างสรรค์สำหรับเด็ก*. กรุงเทพฯ: พัฒนาคุณภาพวิชาการ.
- พนิดา ฐานางกูร และคณะ. (2549). *นโยบายการส่งเสริมศิลปะการละครเพื่อการพัฒนาเยาวชน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

พรรัตน์ ดำรุง. (2547). *การละครสำหรับเยาวชน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

_____. (2557). *ละครประยุกต์ การใช้ละครเพื่อการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาสกร อินทุมาร. (2558). การละครเชิงชาติพันธุ์วรรณนากับการขยายพรมแดนของงานวิจัยทาง สังคมศาสตร์. *วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา*, 34 (2), 131-136. สืบค้นจาก <https://socanth.tu.ac.th/wp-content/uploads/2018/02/JSA-34-2-pasakorn.pdf>.

รชนีกร ตรีฟ้าวัฒนา. (2562). *มายาฤทธิ์: โรงละครมีฤทธิ์ เสกให้เด็กดู ฟัง รู้สึก คิด ใช้ชีวิตอย่างเข้าใจ คนอื่น*. สืบค้นจาก <https://thepotential.org/2019/09/25/mayarit-theatre- interview/>.

เศกสันต์ วิชัยพล. อดีตอาสาสมัคร สถาบันศิลปวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา (มายา). สัมภาษณ์. 3 มกราคม 2563.

สมศักดิ์ กัณหา. ผู้อำนวยการโครงการ สถาบันศิลปวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา (มายา). สัมภาษณ์. 20 พฤศจิกายน 2562.

สันติ จิตระจินดา. ผู้อำนวยการทางศิลปะ สถาบันศิลปวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา (มายา). สัมภาษณ์. 2 พฤศจิกายน 2562.

_____. ผู้อำนวยการทางศิลปะ สถาบันศิลปวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา (มายา). สัมภาษณ์. 7 มีนาคม 2563.

_____. ผู้อำนวยการทางศิลปะ สถาบันศิลปวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา (มายา). สัมภาษณ์. 21 มีนาคม 2563.

_____. ผู้อำนวยการทางศิลปะ สถาบันศิลปวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา (มายา). สัมภาษณ์. 8 เมษายน 2563.

สันติ จิตระจินดา และ สมศักดิ์ กัณหา. (2540). *หลักสูตรเด็กก้าวหน้า* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: อาร์ พรินติ้ง.

_____. (2546). *หลักสูตรท้องถิ่น เด็กอีสานสมองใส*. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี.

_____. (2548). *เด็กไทยรู้ทันต่อต้านโฆษณาหลอกเด็ก*. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดี.